İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi
Journal of Social Policy Conferences
JSPC 2025, (89): 64–82

https://doi.org/10.26650/jspc.2025.89.1764143
Başvuru | Submitted 13.08.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 15.10.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 26.10.2025
Kabul | Accepted 21.11.2025
Online Yayın | Published Online 31.12.2025

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi
Journal of Social Policy Conferences

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Koşullu Nakit Transferlerinin Toplumsal Etkileri: Brezilya'da Bolsa Família Deneyimi

The Social Impacts of Conditional Cash Transfers: Brazil's Bolsa Família Experience

Esra Çolak [1]

[1] Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Kırşehir, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Brezilya'da 2003 yılından bu yana uygulanan Bolsa Família programını sosyal yardım politikalarının bir örneği olarak ele almakta ve programın yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir biçimde değerlendirmektedir. Çalışma, yalnızca programın niceliksel başarılarını değil, aynı zamanda kurumsal sınırlarını ve yapısal etkilerini de tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede, Amartya Sen'in yetenekler yaklaşımı temel alınarak sosyal yardımların bireylerin yaşamlarını dönüştürme kapasitesi irdelenmiş, Foucault'nun biyoiktidar ve gözetim kavramlarıyla programın disiplin edici yönleri analiz edilmiştir. Programın kısa vadeli erişim başarısına rağmen, bireyleri kalıcı olarak yoksulluktan çıkarma ve toplumsal eşitsizlikleri dönüştürme konularında sınırlılıklar taşıdığı ortaya konmuştur. Ayrıca sosyal politikaların etkilerini yalnızca istatistiksel verilerle değil, niteliksel dönüşüm potansiyelleriyle değerlendirme gerekliliği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, koşullu nakit transfer programlarının bireysel davranışları yönlendirme kapasitesi kadar, bireyleri güçlendirme ve toplumsal özgürlükleri artırma kabiliyetinin de eleştirel bir gözle yeniden düşünülmesi gerektiği savunulmaktadır.

Abstract

This article examines Brazil's Bolsa Família program, implemented since 2003, as a case of social assistance policy, analyzing its multifaceted impacts on poverty alleviation, access to education and health services, and gender equality. Rather than focusing solely on the program's quantitative outcomes, the study engages with its institutional limitations and structural implications. Anchored in Amartya Sen's Capability Approach, the analysis explores the program's potential to transform individual lives, while drawing on Foucault's notions of biopower and surveillance to assess its disciplinary dimensions. Although the program has achieved significant short-term outreach, its capacity to produce lasting change in poverty and inequality remains limited. The article highlights the importance of assessing social policy not only through statistical indicators but also through its potential for qualitative transformation. Ultimately, it argues that conditional cash transfer programs must be critically re-evaluated not just as mechanisms for behavioral compliance but also as tools for empowering individuals and expanding substantive freedoms.

Anahtar Kelimeler Sosyal yardım · koşullu nakit transferleri · Bolsa Família · yetenekler yaklaşımı · biyoiktidar · sosyal politika

Keywords Social assistance · conditional cash transfers · Bolsa Família · capability approach · biopower · social policy

Atıf | Citation: Çolak, E. (2025). Koşullu nakit transferlerinin toplumsal etkileri: Brezilya'da Bolsa Família deneyimi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi–Journal of Social Policy Conferences*, (89), 64-82. https://doi.org/10.26650/jspc.2025.89.1764143

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Çolak, E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Esra Çolak esra.colak@ahievran.edu.tr

Extended Summary

This article examines the Bolsa Família Program, Brazil's largest and most influential social assistance initiative since its inception in 2003. As a conditional cash transfer (CCT) program, Bolsa Família extends beyond direct income support to seek long-term transformations in human capital, poverty alleviation, and behavioral change among low-income populations. In this study, the program is approached not merely as a welfare measure but as a complex policy instrument that shapes the relationship between the state and its citizens through both supportive and regulatory mechanisms. Drawing on peer-reviewed articles, academic theses, and official reports, the research employs qualitative content analysis to evaluate the program's multidimensional social impacts and to assess its potential for sustainable social transformation.

The analysis critically engages with the prevailing narratives around CCTs, focusing on four key domains: poverty alleviation, access to education, access to healthcare, and women's empowerment, all examined in the context of persistent structural inequalities. While quantitative data demonstrate that Bolsa Família contributes to reducing poverty and increasing participation in essential services, the article argues that such statistical improvements often obscure deeper systemic and behavioral challenges. Using Amartya Sen's capability approach, the study questions whether expanded service access genuinely enhances the agency and real freedoms of beneficiaries. Simultaneously, Michel Foucault's concepts of biopower and surveillance are employed to interrogate the disciplinary dimensions of conditionalities, such as mandatory school attendance and prenatal check-ups, which may position social aid as a mechanism of control rather than purely a tool of empowerment.

A recurring criticism of Bolsa Família concerns the alleged risk of dependency. Critics claim that continuous financial assistance can reduce the incentives for labor market participation. This study reframes such concerns within broader structural constraints, emphasizing that limited employment opportunities, labor market informality, and low-quality education hinder upward mobility far more than the presence of cash transfers. Without parallel investments in job creation, skills development, and public service quality, reducing or eliminating benefits could deepen rather than resolve poverty. The issue of fiscal sustainability is also explored: while the program's costs are absorbed by the state as part of its social responsibility, questions remain about its long-term viability without complementary economic growth and labor market inclusion strategies.

In the field of education, Bolsa Família has achieved notable success in improving school enrollment and attendance rates, particularly among children in low-income households and marginalized rural communities. These gains are significant in addressing the historical patterns of exclusion. However, increased attendance has not always translated into improved educational outcomes. Overcrowded classrooms, insufficient learning resources, and curricula that fail to align with labor market requirements limit the program's transformative potential in education.

Similarly, in healthcare, conditionalities related to vaccinations, prenatal visits, and child growth monitoring have increased the use of preventive services, especially in areas with relatively robust infrastructure. However, disparities persist, particularly between urban and rural regions. Many rural communities face shortages of healthcare professionals and facilities, undermining the effectiveness of health-related conditionalities. Furthermore, the program's selective focus on specific health indicators leaves broader healthcare needs unaddressed, limiting the comprehensiveness of its impact.

Women's empowerment is frequently cited as one of Bolsa Família's most positive achievements. By prioritizing payments to women, the program has strengthened their role in household financial decision-making and, in some cases, increased their bargaining power. However, this empowerment is not without contradictions. The program places the administrative and emotional burden of compliance—ensuring that children attend school and meet health requirements—primarily on women, thereby reinforcing traditional caregiving roles. This duality illustrates the gendered complexities of welfare design, where increased financial control may co-exist with the perpetuation of entrenched social expectations.

Overall, the evidence suggests that Bolsa Família has been effective in achieving short-term poverty reduction and enhancing access to basic services; however, its long-term transformative capacity is constrained by structural inequalities and the limited scope of its behavioral interventions. The article argues for a reorientation of the program, shifting from narrowly defined, control-oriented conditionalities toward a model that prioritizes capacity-

building, inclusive public services, and economic participation. Linking behavioral change to broader structural reforms could significantly enhance the program's potential to act as a catalyst for sustainable social transformation.

Assessing Bolsa Família through this multidimensional lens highlights the necessity of moving beyond surface-level indicators such as coverage rates or budgetary allocations. A deeper examination of how program design interacts with existing social structures reveals tensions between empowerment and regulation, between immediate relief and sustainable change, and between targeted interventions and universalist approaches. Such an understanding is essential for designing welfare policies that not only address immediate needs but also lay the foundations for lasting equity and social inclusion.

The Bolsa Família experience thus provides valuable lessons for the future of conditional welfare programs in Brazil and across the Global South. While CCTs can deliver measurable improvements in living standards and human capital indicators, their long-term success hinges on integration within a broader social contract that promotes structural equity, strengthens institutional trust, and expands opportunities for all citizens. By examining the Brazilian case in depth, this study underscores the importance of coupling short-term poverty alleviation measures with long-term development strategies, ensuring that social assistance serves not just as a lifeline but also as a platform for enduring opportunity and inclusive growth.

Koşullu Nakit Transferlerinin Toplumsal Etkileri: Brezilya'da Bolsa Família Deneyimi

Gelişmekte olan ülkeler, sosyal politikaların hızla gelişme gösterdiği, ancak uygulama kapasitesi, kurumsal bütünlük ve hedefleme mekanizmaları bakımından farklılıklar sergileyen ülkelerdir. Brezilya'da uygulanan Bolsa Família programı, Latin Amerika'daki diğer koşullu nakit transferi modelleriyle benzer biçimde, sosyal yardımları insani sermaye yatırımlarına koşullandırarak yapısal yoksullukla mücadeleyi hedeflemektedir. Latin Amerika'daki hemen tüm uygulamaların ortak özelliği, çocukların eğitime devamı ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanmasını devlet destekli davranışsal şartlarla ilişkilendirmeleridir. Türkiye'deki Şartlı Eğitim Yardımı ve Şartlı Sağlık Yardımı programları daha çok sosyal yardım sisteminin bir alt bileşeni olarak tasarlanmış, kurumsal ölçekte yoksullukla mücadele stratejisinin merkezine yerleşmemiş olsa da benzer bir işleyiş mantığına sahiptir (Rawlings ve Rubio, 2005). Her iki bağlamda da amaç, yoksulluğu sadece kısa vadeli gelir desteğiyle değil, uzun vadeli beşerî sermaye birikimi üzerinden azaltmaktır. Bu ülkelerde sürdürülen çeşitli politikaların incelenmesi hem Türkiye'nin mevcut uygulamalarının değerlendirilmesine hem de geliştirilebilir stratejiler açısından hangi politikaların daha etkili olabileceğinin belirlenmesine katkı sunabilir. Bu bağlamda, refah devleti sınıflandırması içerisinde Türkiye ile benzer bir konumda yer alan Brezilya'nın Bolsa Família programı ve onun sosyal etkileri incelenmeye değerdir.

Bu araştırma, sosyal politika uygulamalarını incelemenin kuramsal arka planını oluşturan yaklaşımlardan da yararlanarak, söz konusu programın etkilerine dair yapılmış akademik çalışmaların ortaya koyduğu çeşitli sonuçların bir değerlendirmesini sunmaktadır. Sosyal destek uygulamalarının etkileri ve sonuçları üzerine yapılan kuramsal tartışmaların önemli bir veçhesi, bu programların hedeflerinin tanımlanması noktasında belirginleşmektedir. Başka bir deyişle, toplumda var olan yoksulluk, gelir eşitsizliği gibi sosyal problemlerin giderilmesine yönelik niceliksel hedeflerin ötesine geçerek, bu politikaların bireylerin yaşamlarında ve eylem kapasitelerinde nasıl bir dönüşüm yarattığını da sorgulamak gerekir.

Amartya Sen (1999, s.36), sosyal politikaların yalnızca ekonomik büyüme ya da temel ihtiyaçları karşılama amacı taşımadığını; bireylerin özgürlük alanlarını genişleterek kendi yaşamlarını şekillendirme kapasitelerini artırmayı hedeflemesi gerektiğini vurgular. Aynı şekilde, sosyal politikaların bireyleri pasifleştirmek yerine onların temel yeteneklerini gerçekleştirmelerine olanak tanıması, farklı yaşam yolları arasında seçim yapabilme kapasitelerini güçlendirmesi gerektiğine dikkat çeker (Sen, 1999, s.53). Öte yandan, bireyleri belirli davranışları sergileme koşuluyla destekleyen programlara ilişkin olarak öne çıkan önemli bir

tartışma da bu tür yardımların aynı zamanda gözetim ve denetim mekanizmaları üreterek bireyleri devletin hedeflediği davranış kalıplarına uyum göstermeye zorlayan birer disiplin aracına dönüşebileceğidir. Bu bağlamda, yardım programlarının iktidarın bireyler üzerindeki davranışsal yönlendirme kapasitesini artırdığı savunulmakta; Foucault (2012, s.170), bu durumu disiplinin bireyleri hem iktidarın nesnesi hem de aracı haline getiren bir teknik olarak işlemesiyle açıklar.

2003 yılında Brezilya'da hayata geçirilen ve koşullu nakit transferi modeline dayanan sosyal yardım programı Bolsa Família (Lindert vd, 2007), bu tür tartışmaların odağında yer almaktadır. Aile politikaları bağlamında ele alındığında, Bolsa Família'nın yalnızca ekonomik yardım sağlamanın ötesine geçerek, sosyal eşitsizlikleri azaltma ve nesiller arası yoksulluk döngüsünü kırma misyonu taşıdığı görülmektedir. Program, düşük gelirli ailelere düzenli finansal destek sağlamanın yanı sıra, çocukların eğitimine devam etmelerini, temel sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını teşvik etmeyi ve kadınların karar alma, istihdama katılma oranlarını artırmayı hedeflemektedir (Rawlings ve Rubio, 2005, s.29-31). Ancak bu hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediği, programın özgürlük mü yoksa uyum mu ürettiği gibi sorular gerek akademik çalışmalarda gerekse siyasal tartışmalarda sıkça gündeme gelmiştir.

Bu çalışma söz konusu tartışmaların etrafında, bir koşullu nakit transferi modeli olan Bolsa Família programının bireyler üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Çalışmanın temel sorusu, programın bireylerde bir gözetim ve davranışsal uyum mu ürettiği yoksa özgürleştirici bir dönüşüm potansiyeli mi taşıdığı hakkındadır. Bu çerçevede programın toplumsal etkileri hakkında yapılmış akademik araştırmaları inceleyerek Amartya Sen'in Yetenekler Yaklaşımı ile Michel Foucault'nun Biyoiktidar kuramını karşılaştırmalı bir biçimde kullanarak bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Bu değerlendirme, yalnızca bir sosyal destek programının sonuçlarını betimlemekle sınırlı kalmayıp; aynı zamanda sosyal politikaların bireylerin yaşam pratikleri üzerindeki dönüştürücü ya da sınırlandırıcı etkilerini, farklı bağlamlarda ne ölçüde etkili olduğunu, bu etkilerin değerlendirildiği kuramsal sınırlar ve ölçüm zorluklarını ve uygulamaların bireyler üzerindeki dönüşüm kapasitesine ilişkin eleştirel tartışmaları da gündeme getirmektedir.

Koşullu Nakit Transferi Sistemine Teorik Yaklaşım

Bu çalışmanın çözümleme eksenini Michel Foucault'nun "biyoiktidar" (biopower) kavramsallaştırması ile Amartya Sen'in "yetenekler yaklaşımı" (capability approach) arasındaki kuramsal karşılaştırma oluşturmaktadır. Her iki yaklaşım, sosyal yardım programlarının birey üzerindeki etkilerini farklı boyutlarda ele almakta ve bu bağlamda çalışma boyunca kuram ile ampirik bulgular eleştirel bir tartışma zemini içinde birlikte okunmaktadır.

Sosyal yardım politikaları, refah devletlerinin eşitsizliklerle ve toplumsal dışlanma biçimleriyle mücadele etmesinde temel araçlardan biridir. Bu politikalar arasında aileyi merkeze alan sosyal yardımlar, yalnızca maddi destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin yaşam pratiklerini belirli toplumsal hedefler doğrultusunda dönüştürmeyi amaçlar. Bu kapsamda, çocuk bakımı, ebeveyn izinleri, eğitim destekleri ve doğrudan yardımlar gibi mekanizmalar, bireylerin belirli davranış örüntülerini benimsemelerini teşvik eder.

Yönlendirici niteliği dolayısıyla sosyal politika literatüründe tartışmalı bir konumda yer alan uygulamalardan biri de Koşullu Nakit Transferi (CCT- Conditional Cash Transfer) programlarıdır. Bu programlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmış ve yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği, eğitimde süreklilik gibi yapısal sorunları çözme iddiasıyla devreye sokulmaktadır (UNDP, 2024). Temel işleyiş mantığı, devlet tarafından sağlanan yardımların belirli sosyal yatırımlar karşılığında verilmesidir. Bu yatırımlar genellikle bireylerden beklenen ve çocukların okula kaydettirilmesi/devam ettirilmesi, gebelik takibi, aşılama ve sağlık kontrolleri gibi beşerî sermayeyi geliştirmeye yönelik faaliyetleri içerir (Rawlings ve Rubio, 2005; UNDP, 2024, s.9-10; 30-34).

Koşullu nakit desteği programları, yalnızca bireylerin ekonomik yoksunluklarını azaltmakla kalmaz, aynı zamanda onları belirli davranışlara yönlendirme işlevi görür. Bu yönlendirme sayesinde bireylerin kuşaklar arası yoksulluk döngüsünden çıkarılması, eğitim düzeylerinin artırılması ve toplumsal hareketliliğin teşvik edilmesi hedeflenir. Ancak bu süreçte, bireyin yalnızca bir politika nesnesine indirgenmesi ve bağımlılık ilişkileri doğurması riski de mevcuttur. Nitekim literatürde bu programların yalnızca hedeflenen olumlu davranış eğilimlerini değil, aynı zamanda atalet, pasiflik ve dışsal güdülenmeye dayalı bağımlılık biçimlerini ürettiği de ifade edilmektedir.

Bu noktada Michel Foucault'nun ve Amartya Sen'in kuramsal yaklaşımları, koşullu sosyal yardımların analizinde güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Foucault (2004), modern sosyal politikaların yalnızca ekonomik dağıtım işleviyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda bireylerin bedenleri, rutinleri ve yaşam biçimleri üzerinde iktidar kuran mekanizmalar olduğunu öne sürer. Foucault'nun, iktidarın yaşamı düzenleyen ve üretken kılan bir biçiminin, tarif ettiği "biyoiktidar" kavramı, sosyal yardım mekanizmalarının bireyleri görünmez normlara uyum göstermeye zorlayan, onları izleyen ve yönlendiren birer disiplin aygıtına dönüşebileceğini vurgular. Hapishanenin Doğuşu (2013, s.207) adlı eserinde ifade ettiği itaatkâr bedenler (docile bodies) kavramı da bu gözetimci iktidar biçiminin bireysel davranışları şekillendirme gücüne gönderme yapmaktadır

Diğer yandan, Amartya Sen'in yaklaşımı, refahın yalnızca gelir düzeyiyle ölçülemeyeceğini, bireylerin yaşamlarını şekillendirme ve tercih edebilme kapasitesi ile anlam kazanacağını savunur. Dolayısıyla sosyal destek programlarının yalnızca yardımdan yararlanan kişi sayısına değil, aynı zamanda bireylerin yaşamlarında ne ölçüde işlevsel bir dönüşüm yaratıldığına odaklanılarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Sen, 1990; 1999). Buna göre, refah yalnızca mevcut yaşam standartlarını sürdürmekle sınırlı kalmamalı bireylerin alternatif yaşam biçimlerine erişim olanaklarını artırmalıdır (Kuklys ve Robens, 2005, s.9-10).

Foucault ve Sen'in yaklaşımları birbirinden farklı zeminde hareket etseler de koşullu sosyal yardımların etkilerine ilişkin önemli görüşler ortaya koyarlar. Sen'in yaklaşımı, sosyal politikaların yalnızca mevcut ihtiyaçları karşılamayı değil, bireylerin yaşamlarını özgürce şekillendirme kapasitesini artırmayı amaçlaması gerektiğini vurgular. Buna karşın Foucault, sosyal yardım mekanizmalarının bireylerin seçim özgürlüklerini artırmak yerine, onları devlet tarafından belirlenmiş normlara uygun yaşam biçimlerine yönlendirme riski taşıdığına işaret eder.

Bu çalışmada, bu fikirler doğrultusunda, Brezilya'da uygulanan Bolsa Família programı incelenmiştir. Program, koşullu yardım mekanizmasının tipik bir örneğini temsil ederken, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerle mücadele stratejisi olarak ulusal ve uluslararası ölçekte yoğun tartışmalara konu olmuştur. Bu çalışma, sistematik bir literatür taramasına dayanmaktadır; bu kapsamda programın sosyal etkilerini inceleyen araştırma makalelerinin bulguları değerlendirilmektedir. Özellikle eğitim, sağlık, kadınların güçlenmesi ve yoksullukla mücadele gibi alanlarda ortaya çıkan etki ve açmazlar ele alınmaktadır.

Kuramsal düzlemde şartlı nakit destek programlarının yalnızca ekonomik destek sunmakla kalmayıp, bireylerin yaşam pratiklerini dönüştürme ve yeniden yapılandırma amacının, Foucault'nun çerçevesi ile bunun bir iktidar biçimi yaratma olasılıkları da Sen'in yaklaşımı ile de bireylerin özgürlük alanlarını genişletme imkanlarını değerlendirme zemini bulunmaktadır. Dolayısıyla, Bolsa Família programı hem disiplin edici yönü hem de özgürleştirici potansiyeliyle birlikte düşünülmelidir.

Yöntem

Bu çalışma, koşullu nakit transferi politikalarının kuramsal arka planı ile uygulama sonuçları arasındaki ilişkiyi Brezilya'da uzun yıllardır uygulanmakta olan Bolsa Família programı örneği üzerinden analiz etmektedir. Araştırma, ikincil kaynakların niteliksel olarak incelenmesine dayalıdır ve programın sosyal etkilerinin belirli kuramsal iddialar ekseninde değerlendirilmesini içermektedir.

Bu araştırmada Bolsa Família programının toplumsal etkilerine odaklanan literatürün kapsamlı bir taraması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın incelediği ikincil kaynakları, konuya ilişkin yayımlanmış hakemli makaleler, az sayıda lisansüstü tez çalışması, uluslararası kuruluşlara ait teknik ve değerlendirme raporları ile devlet belgeleri oluşturmaktadır. Bu kaynaklar, başta Google Scholar, JSTOR, Web of Science ve Scopus olmak üzere çeşitli akademik veri tabanları üzerinden temin edilmiştir. Literatür taraması ağırlıklı olarak İngilizce yayınlar üzerinden yürütülmüş olup, Portekizce literatüre sınırlı düzeyde erişim sağlanabilmiştir. Bu durum, özellikle yerel ölçekte yürütülmüş bazı saha çalışmalarının dışarıda bırakılmasına yol açmış ve araştırmanın dil temelli kısıtlarından biri olarak ifade edilmelidir.

Öncelikle 2000-2025 yıllarını kapsayacak şekilde "Bolsa Família" ve "social impacts" anahtar sözcükleri kullanılarak genel bir tarama yapılmıştır. Bu aşamada 110 yayın incelenmiş ve buradan programın sosyal etkilerine ilişkin dört temel tema öne çıkmıştır. Bunlar: i) yoksulluk ve gelir eşitsizliği; ii) çocukların eğitime katılımı; iii) sağlık hizmetlerine erişim ve beslenme; iv) kadınların güçlenmesi ve aile dinamikleri.

Her bir tema için belirlenen anahtar kavramlar kullanılarak ikinci düzeyde bir tarama gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte her tema için ortalama 20-25 çalışma ayrıntılı biçimde incelenmiş; temalar arasında kesişen bulgular içeren çalışmalar ortak temalar kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmaların seçimi şu ölçütlere dayanmıştır: i) programın toplumsal etkilerine (yoksulluk, eğitim, sağlık, toplumsal cinsiyet) ilişkin nitel veya nicel bulgular sunması, ii) olabildiğince yakın tarihli değerlendirmeler içermesi, iii) yalnızca programın uygulama sonuçlarını değil, aynı zamanda bu sonuçların kuramsal çerçeve ile ne ölçüde örtüştüğünü değerlendirme potansiyeline sahip çalışmalar olması. Tarihsel bağlam gerektiren bazı temel metinler ise tutarlılığı sağlamak amacıyla ayrıca dahil edilmiştir. Literatür taramasının tematik eksenleri ve inceleme süreci aşağıdaki tablo ile özetlenebilir.

Tematik Alan	Anahtar Kavramlar	Değerlendirme Odakları
Yoksulluk ve gelir eşitsizliği	yoksulluk (poverty), gelir eşitsizliği (income inequality), kırılganlık (vulnerability)	Gelir dağılımı, sosyal transfer etkileri, eşitsizliğin azalması
Çocukların eğitime katılımı	eğitime erişim (educational access), okula devam etme (school attendance), okul terk oranları (dropout rates)	Okullaşma oranı, devamsızlık, çocuk emeği azalması
Sağlık hizmetlerine erişim ve beslenme	anne sağlığı (maternal health), aşılama (vaccination), beslenme(nutrition), çocuk sağlığı (child health)	Aşılama, doğum öncesi bakım, beslenme göstergeleri
Kadınların güçlenmesi ve aile dinamikleri	Kadınların güçlenmesi (gender empowerment), hane içi karar süreçleri (household decision-making), aile içi uyum (family cohesion)	Kadınların karar alma gücü, aile ilişkileri, bakım emeği

Bu yöntemsel çalışma sayısal bir etki ölçümü yapma amacı taşımamakta; bunun yerine sosyal yardım politikalarının bireylerin yaşam pratikleri üzerindeki dönüştürücü veya disipline edici etkilerini görünür kılmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu yöntem ile, sosyal politikaların etkilerine dair analizlerin yalnızca istatistiksel sonuçlara dayanmak yerine, sosyal politika uygulamalarının etkilerinin niteliksel bir yorumunu sağlayarak niteliksel bir içgörü üretmek mümkün olmuştur.

Bolsa Família'nın Yapısı ve Hedefleri

Brezilya'nın sosyal yardım politikaları, özellikle yoksullukla mücadele hedefi etrafında yapılandırılmış aile temelli sosyal destek sistemleri üzerinden şekillenmektedir (UNICEF, 2023, s.8-9, 13-14; World Bank, 2023, s.19). Bu sistemin en bilinen örneği, 2003 yılında başlatılan ve eğitim sağlık, gıda ve enerji gibi çeşitli

yardım kategorilerinin tek çatı altında birleştirilmesiyle oluşturulan Bolsa Família programıdır. Bu program yalnızca doğrudan nakit transferi sağlamamakta, aynı zamanda sağlık ve eğitime erişimi teşvik eden koşullar aracılığıyla bireylerin davranışları üzerinde etkide bulunmayı amaçlamaktadır.[1]

Programdan faydalanabilmek için ailelerin bazı temel koşulları sağlıyor olmaları gerekmektedir (UNICEF, 2023, s.15) Bunlar: i) ailelerin hane içi kişi başına düşen gelir düzeyinin belirlenmiş eşiklerin altında olması, ii) 0-18 yaş arası çocukların düzenli olarak okula devam etmeleri, iii) 0-7 yaş arası çocukların temel sağlık kontrolleri ve aşılama programlarına katılmaları ve iv) hamile kadınların doğum öncesi sağlık kontrollerine düzenli katılımı gibi şartları içermektedir. Bu koşullar, sosyal yardımların sadece geçici ekonomik rahatlama sağlayan araçlar değil, aynı zamanda beşerî sermaye yatırımlarını teşvik eden ve toplumsal kalkınmayı uzun vadede destekleyen bir yönlendirme mekanizması olduğunu da göstermektedir.

Bolsa Famila programı, destek miktarlarını sabit ve değişken yardım başlıkları altında yapılandırmaktadır. Bu yardımlar, hanenin gelir düzeyine, ailedeki birey sayısına ve demografik özelliklerine göre belirlenmektedir. Bunlardan ilki, sabit yardımlardır ve aşırı yoksul hanelere (2021 yılı itibarıyla kişi başına aylık geliri 100 BRL olanlar) verilmektedir. Değişken yardımlar ise, hanedeki çocuk sayısına ve yaşlarına göre düzenlenmektedir. Değişken yardımlar hem aşırı yoksul hem de yoksul (2021 yılında kişi başı aylık geliri 200 BRL olan) aileler için düzenlenmiştir. Bu yardımlar, 16 yaşında kadar olan çocuklar için (en fazla beş çocuk) 49 BRL, 16-17 yaş çocuklar için (en fazla iki çocuk), 57 BRL olarak belirlenmiştir. Ayrıca, en fazla beş çocuk için hamileler ve emziren anneler için de 49 BRL destek verilmiştir. Bunun yanında, başka bir tür yardımdan faydalanmasına rağmen kişi başı aylık geliri halen 100 BRL olan haneler için aşırı yoksulluğu sonlandırma amaçlı ekstra bir yardım daha bulunmaktadır. Bu yardım miktarı sabit bir tutar yerine, hanenin gelirinin aşırı yoksulluk sınırının üstüne çıkması hedeflenerek belirlenmektedir (Fassarella, 2024). Bu destekler ailelere, çocukların okula devam etmeleri, sağlık kontrollerinin, düzenli yaptırılması, aşı takvimlerinin takip edilmesi şartı ile sağlanmaktadır (UNICEF, 2023; Fietz vd., 2024).

Kasım 2021'de Bolsa Família programı Brezilya hükümeti tarafından Auxilio Brasil adıyla yeniden yapılandırılmıştır (UNICEF, 2023, s.7). Bu dönemde kişi başına gelir sınırı, aşırı yoksulluk için 105 BRL ve yoksulluk için 210 BRL olarak belirlenmiştir. 2023 yılında program yeniden güncellenmiş ve Dünya Bankası'nın 300 milyon dolarlık destek paketiyle Yeni Bolsa Família (n-PBF) hayata geçirilmiştir (World Bank, 2023, s.8). Program, artık daha fazla sosyal destek paketi içermektedir ve hane büyüklüğüne göre belirlenmiş destekler sunmaktadır. Yeni programda yer alan başlıca destek kalemleri şunlardır; i) hanede yaşayan her birey için 142 BRL vatandaş gelir yardımı (BRC); ii) hiçbir hanenin yardım sonrası gelirinin 600 BRL'nin altında kalmamasını teminat altına alan destek olan ek gelir tamamlama yardımı (BC); iii) 0-6 yaş arası her çocuk için 150 BRL erken çocukluk yardımı (BPI); iv) 7-18 yaş arası çocuklar ile hamile ve emziren kadınlara 50 BRL yardım içeren değişken aile desteği (BVF). Ayrıca önceki programdan yararlananların haklarını korumaya yönelik olağan dışı geçiş desteği (BET) adı verilen bir geçici düzenleme de mevcuttur (World Bank, 2023, s.15-18).

Yeni Bolsa Família paketinde de önceki sistemde olduğu gibi yardımların devamlılığı koşullu davranışlarla uyum ile ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda, 4 ila 6 yaş çocukların en az yüzde 60 oranında eğitime katılmaları; henüz ilkokulu tamamlamamış 6 ila 18 yaş arası çocuklar için en az yüzde 75 oranında katılmaları; 7 yaşına kadar olan çocukların aşılama ve beslenme durum kontrollerine katılmaları; hamile kadınlar için ise doğum öncesi bakım prosedürlerine katılmaları beklenmektedir (UNICEF, 2023, s.15).

[1] Nakit destekleri federal hükümetin kontrolü altındadır. Sosyal yardım hizmetleri ise federal hükümet, eyalet yönetimi ve yerel yönetimlerce yürütülmektedir. Sosyal yardım politikasının parçası olan hizmetler, Bütünleşik Aile Bakımı Programı (Programa de Atençao Integrada a Famili, PAIF); Çocuk İşçiliği'nin Ortadan Kaldırılması Programı (Programa de Erradicaçao do Trabalho Onfantil,PETI); İstismarı ve Cinsel Sömürüyle Mücadele Programı; şiddet ve ihmal durumlarına yönelik hizmetler, bakım ve barınma hizmetleri gibi uzun dönemli hizmetleri kapsamaktadır (UNICEF, 2023).

Bolsa Família'nın yapısı, klasik sosyal yardım sistemlerinin ötesine geçerek bireyleri belirli davranış kalıplarına yönlendirme hedefi taşımaktadır. Nakit desteklerin yalnızca ekonomik ihtiyaçlara yanıt vermekle sınırlı kalmayıp, toplumsal kalkınmayı sürdürülebilir kılacak eğitim ve sağlık alanlarında yapısal dönüşüm yaratma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Ancak, uygulamada bu hedeflerin ne ölçüde başarıldığı ve bu mekanizmaların ne tür eşitlik/eşitsizlik alanları ürettiği hususu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak tartışılacaktır.

Bolsa Família'nın Toplumsal Etkileri

Bolsa Família, Brezilya'da milyonlarca kişiye ulaşan ve sosyal yardım politikaları arasında küresel ölçekte en kapsamlı örneklerden biri olarak kabul edilen büyük ölçekli bir koşullu nakit transfer programıdır. Program yalnızca maddi destek sağlamayı değil, aynı zamanda kuşaklar arası yoksulluk döngüsünü kırmayı, toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve temel sosyal hizmetlere erişimi yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, programın Brezilya toplumunun sosyal yapısı, ekonomik güvenliği, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi çok katmanlı alanlarda derinlemesine etkiler yarattığı görülmektedir (Hall, 2006; Sanchez-Ancochea ve Mattei, 2011; Carvalho vd., 2014).

Bu etkiler, en genel çerçevede, programın sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu temel alanlar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaların bir araya getirilerek sistematik bir biçimde incelenmesi, programın toplumsal etkilerine ilişkin genel bir görünüm elde etmek açısından kritik öneme sahiptir. Aşağıda, bu etkiler yoksulluk ve gelir eşitsizliği, çocukların eğitime katılımı, sağlık hizmetlerine erişim ve beslenme durumu ve kadınların güçlenmesi ile aile dinamikleri olmak üzere dört temel başlık altında incelenmektedir. Bu bölümlerde, programın bu alanlardaki etkileri temel bulgular, sınırlılıklar ve politika imaları çerçevesinde sunulmaktadır.

Bu bölümde sunulan bulgular, Bolsa Família programının kısa vadede kapsama, erişim ve temel sosyal göstergelerde belirgin iyileşmeler sağladığını; ancak uzun vadede bu kazanımların kalıcılığı açısından kalite, kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik boyutlarında tamamlayıcı politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Program, Sen'in yetenekler yaklaşımının vurguladığı özgürleştirici potansiyelle Foucault'nun disiplin edici yönelimleri arasında salınan bir yapıya sahiptir: bir yandan bireylerin eğitim, sağlık ve gelir fırsatlarını artırarak sosyal katılımı güçlendirirken, diğer yandan davranışsal koşullar üzerinden işleyen bir gözetim ve uyum mekanizması yaratmaktadır. Bu çelişkili ancak verimli gerilim, programın toplumsal dönüşüm gücünü ve gelecekteki politika tasarımlarına ilham verebilecek yönlerini anlamak açısından kritik önemdedir.

Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği

Koşullu nakit transfer programlarının en temel hedeflerinden biri yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmaktır. Brezilya'nın yoksullukla mücadelede birincil aracı olan Bolsa Família programı, bu hedef doğrultusunda ulusal ve uluslararası düzeyde dikkat çeken sonuçlar üretmiştir. Programın düşük gelirli aileler için ekonomik istikrar sağladığı, aşırı yoksulluk oranlarını önemli ölçüde düşürdüğü ve gelir eşitsizliği üzerinde olumlu etkiler yarattığı çok sayıda ampirik çalışmada ortaya konulmuştur (Tiburcio, 2018; Souza ve Ney, 2023).

Programın etkilerinin izini süren çalışmalar, yardımların kapsamının genişletilmesinin yoksullukta doğrudan azalmaya neden olduğunu göstermektedir. de Souza ve arkadaşları (2011), yardım miktarlarının doğrusal artış göstermesinin yoksulluğun aynı oranda azalmasına neden olduğunu belirtmiş ve aile başına düşen çocuk yardımı sayısındaki sınırlamaların kaldırılmasının programın etkinliğini artıracağını savunmuştur. Nitekim, 2023 reformları ile çocuk sayısına ilişkin sınırlamaların kaldırılması bu öneriyle uyumlu bir politika adımıdır.

Soares ve arkadaşlarının (2007) bulgularına göre, 1995-2004 yılları arasında Brezilya'da Gini katsayısı endeksi %4,7 oranında düşmüş ve bu düşüşün %21'inin doğrudan Bolsa Família programına atfedilebildiği ifade edilmiştir. Soares (2006) ayrıca, programın gelir eşitsizliğini azaltma stratejisinin, yoksulluğun da azaltılmasına güçlü katkı sunduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Silveira Neto ve Azzoni (2012) tarafından yürütülen çalışma, programın bölgesel düzeyde eşitsizlikleri %24 oranında azalttığını ortaya koymuştur. Eşitsizliklerin azalmasında üretim ve hizmet sektörlerinin de etkili olduğu belirtilmiş, ancak sosyal yardım programlarının tamamlayıcı rolüne dikkat çekilmiştir.

Rocha (2011), yardım almaya uygun tüm haneleri kapsayacak şekilde yapılan program genişlemelerinin her aşamada daha önceki düzene göre daha güçlü etki yarattığını ifade etmektedir. Goés ve Karpowicz (2017) ise, 2004–2014 yılları arasındaki uygulamalarda, gelir artışı, iş gücünün kayıt altına alınması ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi gibi faktörlerin eşitsizliğin azaltılmasında programın olumlu katkılar sağladığını ortaya koymuştur. Ancak 2014–2017 yıllarındaki ekonomik durgunluk ve artan işsizlik, kazanımların bir kısmının kaybedilmesine yol açmış; bu süreçte "yeni yoksullar"[2] olarak, hizmet sektöründe çalışan genç ve eğitimli bireyler için riskleri artırmıştır.

Sanchez-Ancochea (2011), programın yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki kısa vadeli etkilerinin olumlu olduğunu kabul etmekle birlikte, uzun vadeli başarının kamu hizmetlerinde eğitim ve sağlık alanındaki yapısal eşitsizliklerin giderilmesine bağlı olacağını belirtmiştir. Soares ve Sátyro (2009) ise, programın sosyal koruma ile fırsat yaratma hedefleri arasında bir denge kurduğunu ve bu dengenin sürdürülebilirlik açısından belirleyici olduğunu savunmaktadır.

Yoksulluğun yalnızca görünürlüğünün değil, aynı zamanda yoksulluğun şiddetinin ve yoksul haneler arasındaki eşitsizliklerin hafifletilmesi de önemlidir. Bither-Terry (2014), alternatif ölçütlerle yapılan değerlendirmelerde Bolsa Família programının bu göstergelerde anlamlı iyileşmeler sağladığını ve özellikle en kırılgan gruplar üzerindeki etkisinin belirgin olduğunu belirtmektedir. Güncel çalışmalarda da benzer bulgular teyit edilmektedir. Örneğin, Rezende ve Wahrhaftig'in (2025) araştırması, 2023 yılında yoksulluğun %27,4'e gerilemesinde sosyal transferlerin başat etkisinin olduğunu, Daulay ve Dompak'ın (2025) çalışması ise programın eğitime erişimi artırarak ve doğrudan mali destekler yoluyla ekonomik kırılganlığı azalttığını ortaya koymuştur.

Çocukların Eğitime Katılımı

Bolsa Família programı, sosyal yardımları eğitimle ilişkilendirerek çocukların eğitime katılımını teşvik eden koşullu bir nakit transfer sistemidir. Program kapsamında 6–15 yaş arası çocukların en az %85, 16–17 yaş arası çocukların ise en az %75 oranında okul devamlılığı göstermesi şart koşulmaktadır. Bu şart, eğitimsel fırsat eşitliğini sağlama ve çocuk işçiliğini önleme açısından önemli bir politika bileşeni olarak kabul edilmektedir (Paula vd., 2015; Mele & Moi, 2024).

Literatürdeki bulgular, bu şartlılık mekanizmasının beklenenin ötesinde olumlu sonuçlar yarattığını göstermektedir. Magalhães ve arkadaşları (2024), finansal istikrarın özellikle düşük gelirli ailelerde okul terk oranlarını azalttığını ve uzun vadeli eğitim beklentilerini yükselttiğini vurgulamaktadır. Soares ve arkadaşları (2010), programdan yararlanan hanelerdeki çocukların okul devamsızlık puanlarının ortalama 3,6 puan; okul terk oranlarının ise %1,6 oranında düştüğünü ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Glewwe ve Kassouf'un (2008) araştırmaları, programın ilkokul kayıt oranını kısa vadede %2,8; uzun vadede ise %5,5 artırdığını; okul terk oranını ise iki yıl içinde %0,55 azalttığını belirtmektedir.

[2]Yeni yoksulluk (new poverty) kavramı, 1980'lerin başında Avrupa'da refah devletinin dönüşümü sürecinde ortaya çıkmış; yoksulluğu yalnızca gelir eksikliği olarak değil, toplumsal katılımdan dışlanma (Townsend, 1979/2024), sosyal bağların zayıflaması ve kırılgan grupların marjinalleşmesi (Paugam, 1996) ve bireylerin temel yeteneklerini kullanma olanaklarının sınırlanması (Sen, 1999) biçiminde açıklayan yaklaşımlar çerçevesinde teorik bir zemine oturtmuştur.

de Brauw ve arkadaşları (2014), 6–17 yaş arası tüm çocuklarda eğitim katılımının %4,5 oranında arttığını; özellikle kız çocuklarında bu artışın %8,2'ye ulaştığını ve sınıf geçme oranlarında %10,4'lük bir iyileşme sağlandığını ifade etmektedir. Eğitim kazanımlarının yalnızca nicel değil, aynı zamanda cinsiyet temelli eşitsizlikleri dengeleme yönünde de etkili olduğu görülmektedir.

Program, okul-aile-sosyal hizmetler arasındaki koordinasyonu da güçlendirmiştir (Silva ve Souza, 2020). Fahel ve arkadaşları (2012), yaşça büyük öğrenciler (15–17 yaş), siyahi öğrenciler, kırsal bölgelerde yaşayanlar ve erkek öğrenciler açısından programın okul kayıtlarını artırıcı etki gösterdiğini ifade ederken; Neto ve arkadaşları (2020) bu etkinin bölgesel düzeyde heterojen bir dağılıma sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Paula ve arkadaşlarının (2015) çalışması, programa katılan bireylerin çoğunun eğitim şartlarını yerine getirmekte güçlük yaşamadıklarını, aksine programın kendileri ve çocukları için umut vadeden bir dönüşüm sunduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyi açısından beklentiler aileden aileye farklılık gösterse de katılımcıların ortak paydası eğitim yoluyla bir gelecek inşa etme iradesidir. Bu bağlamda, Rego (2024) tarafından da vurgulandığı gibi, Bolsa Família, çocukların eğitimi üzerinden toplumsal hareketliliğin kapılarını aralamaktadır.

Santos ve arkadaşlarının (2019) çalışması, programın kuzey bölgelerinde yaşayan ve düşük gelirli ailelerin çocukları arasında okul terk oranlarını azaltmada belirgin etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, programın sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizlikleri hedef alma konusunda etkili araçlardan biri olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Rezende ve Wahrhaftig (2025), 2023 yılında yoksulluğun azalmasında sosyal politikaların etkisine dikkat çekerken; Dompak ve Daulay (2025), eğitime erişimin artırılmasının ekonomik kırılganlığı azalttığını ifade etmektedir. Simões ve Sabates'in (2014) çalışmaları, programdan uzun süre yararlanan öğrencilerin sınav puanlarında artış ve okul terkinde azalma olduğunu göstermektedir. Ancak, bazı zorluklar da mevcuttur. Eğitim katılımı yüksek olsa da, öğrenme çıktılarında —özellikle okuma-yazma, sayısal beceriler ve eleştirel düşünme alanlarında— sınırlı gelişmeler gözlemlenmektedir. Bölgesel farklılıklar, altyapı sorunları ve öğretmen nitelikleri bu sınırlamaları pekiştirmektedir.

Sonuç olarak, Bolsa Família, eğitime erişimi nicel olarak artırmakta önemli başarılar elde etmiştir. Ancak bu nicel kazanımların, niteliksel eğitim sonuçlarına dönüşebilmesi için programın öğretmen eğitimi, okul altyapısı ve bölgesel eşitsizlikleri hedefleyen bileşenlerle tamamlanması gerekmektedir.

Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Beslenme

Bolsa Família programının koşullu yapısı, yalnızca gelir desteği sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda temel sağlık hizmetlerine düzenli erişimi de teşvik etmektedir. Programa kayıtlı ailelerin sağlık hizmetlerinden daha düzenli yararlanması, çocukların aşılama oranlarının artması ve doğum öncesi kontrollerin yaygınlaşması gibi sonuçları nedeniyle program etkili bir halk sağlığı aracı olarak da değerlendirilir.

Uygulama sürecinde özellikle düşük gelirli hanelerde çocuk ölüm oranlarında ve yetersiz beslenmede azalma, doğum ağırlığında artış ve büyüme geriliğinde gerileme saptanmış; ayrıca, kızamık, tüberküloz ve hepatit B gibi önlenebilir hastalıkların görülme sıklığında ciddi düşüşler saptanmıştır (Bastos vd., 2017; Souza & Heller, 2021; Palombo vd., 2024). Ford ve arkadaşları (2020), programın genel sağlık eşitsizliklerini azaltma potansiyeline dikkat çekerken; Rasella ve arkadaşları (2024) ise programın özellikle yerli ve marjinal topluluklarda tüberküloz vakalarını ve buna bağlı ölüm oranlarını düşürdüğünü belirtmektedir. Santos Silva ve arkadaşları (2025) da tüberküloz insidansının özellikle sosyoekonomik ve ırksal azınlıklar arasında azalmasında programın önemli bir payı olduğunu göstermektedir. Bu kazanımlar, özellikle önleyici sağlık uygulamalarına yönelimin artmasıyla ilişkilidir ve sağlık hizmetlerinin daha aktif kullanımını teşvik etmektedir.

Programın sağlık alanındaki etkilerinin zamanla güçlendiği de literatürde vurgulanmaktadır. 2000'li yılların başındaki erken dönem bazı araştırmalar, programın sağlık hizmetleri üzerindeki etkisini sınırlı bula da (Oliveira vd., 2007), sonraki bulgular Kolombiya, Meksika Şili gibi örnekleriyle benzer biçimde olumlu sonuçları ortaya koymaktadır (Soares vd., 2010). Örneğin, Chaves Junior ve arkadaşları (2014), yedi yaş altı çocuklar için büyüme ve gelişim takibinin zorunlu hale getirilmesinin; Neves ve arkadaşları (2021) ise tıbbi bakım ve aile sağlığı ziyaretlerine katılımın program yararlanıcıları arasında belirgin biçimde arttığını belirtmiştir. Program sağlık okur yazarlığını da güçlendirmiş, hijyen ve sanitasyon alışkanlıklarında iyileşme yaratmıştır (Palombo vd., 2024). Aile sa

Beslenme konusunda da Bolsa Família'nın olumlu etkileri dikkat çekicidir. Program, kırsal bölgelerdeki yararlanıcıların gıda tüketiminde çeşitliliği ve kaliteyi artırmakta; enerji ve besin alımını güçlendirmektedir. Duarte ve arkadaşları (2009), bu etkilerin özellikle çocuk ve ergenlerde düşük kiloyu azaltma ve bazı bölgelerde obezite oranlarını düşürme gibi çıktılara dönüştüğünü tespit etmiştir. Sperandio ve arkadaşları (2016), benzer şekilde enerji alımının dengelendiğini ve bölgesel düzeyde olumlu farklılıklar oluştuğunu belirtmektedir.

Martins ve Monteiro (2016), düşük gelirli ailelerin gıda harcamaları ve taze gıdaya erişimlerinin program sayesinde arttığını; protein, sebze ve temel mutfak malzemelerine ulaşımın kolaylaştığını ortaya koymuştur. Ancak tüm bu olumlu etkilere karşın, bazı araştırmacılar tarafından, programın istenmeyen beslenme alışkanlıklarını da tetikleyebileceği, yüksek kalorili, düşük besleyiciliğe sahip işlenmiş gıda tüketimini tetikleyebileceği ve bu durumun obezite gibi yeni halk sağlığı sorunlarını gündeme getirebileceği vurgulanmaktadır (Oliveria vd. 2011; Cotta ve Machado, 2013).

Bolsa Família'nın sağlıkla ilişkili etkilerinin ruh sağlığı üzerinde de bazı önemli çıktılar doğurduğu görülmektedir. Bonfim ve arkadaşları (2024), şartlı nakit transfer programlarının genel popülasyonda ölüm oranlarını düşürmede etkili olduğunu, özellikle psikiyatrik rahatsızlıkları olan bireylerde ölüm riskini azaltma potansiyeli taşıdığını vurgulamaktadır. Scherrer ve Alves (2021) ise, programın postpartum depresyon gibi durumlarda koruyucu bir etki yaratabileceğini ifade etmektedir. Ancak ruh sağlığı hizmetlerinin halen program kapsamına tam anlamıyla entegre edilmemiş olması, iyileştirme gerektiren bir alan olarak karşımızda durmaktadır.

Tüm bu iyileşmelere karşın, programın sağlık hizmetlerine erişim konusunda halen bazı sınırlılıklar taşıdığı da ifade edilmektedir. de Oliveira ve arkadaşları (2013), 8–12 yaş grubundaki öğrenciler arasında ağız ve diş sağlığının düşük olduğunu ve bu yaş grubundaki çocukların hiç diş hekimine gitmeme oranlarının programdan faydalanmayan akranlarına göre altı kat fazla olduğunu belirtmişlerdir. Petrola ve arkadaşları (2016) da bu durumu destekleyerek, ağız sağlığı hizmetlerinin program kapsamına alınmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.

Sonuç olarak, Bolsa Família yalnızca sağlık hizmetlerine erişimi artırmakla kalmamış, halk sağlığında önemli kazanımlar yaratmıştır. Bununla birlikte, yapısal sağlık hizmetleri eksiklikleri, program kapsamının genişletilmesi gereken alanları işaret etmektedir. Ağız ve diş sağlığı, ruh sağlığı gibi bütüncül sağlık hizmetlerinin programa dahil edilmesi, mevcut etkilerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini arttırmak bakımından önem taşımaktadır.

Kadınların Güçlenmesi ve Aile Dinamikleri

Bolsa Família programının sosyal etkilerinden biri de kadınların güçlenmesi ve hane içi dinamiklerin yeniden şekillenmesidir. Programın yararlanıcılarının büyük çoğunluğunu kadınların oluşturması, bu dönüşümde merkezi bir rol oynamaktadır (Gomes de Brito ve Costa, 2015).

Nakit yardımların doğrudan kadınlara aktarılması, kadınların yalnızca hane içindeki ekonomik rollerini değil, aynı zamanda karar alma süreçlerindeki etkilerini de artırmaktadır. Program kapsamında yapılan finansal transferlerin kadınlara yönlendirilmesi, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarını ve hane refahı üzerinde daha belirleyici bir rol üstlenmelerini sağlamıştır. Yapılan birçok araştırma, bu durumun kadın özerkliğini güçlendirdiğini, aile içi ilişkilerde kadınların söz hakkını artırdığını ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde olumlu yönde bir dönüşüm başlattığını göstermektedir (Mariano, 2019). Örneğin, Origenes ve arkadaşları (2023), kadınların hem bireysel hem de hanehalkı düzeyinde karar alma süreçlerine daha aktif katıldığını, partnerleriyle etkileşim düzeylerinin de arttığını belirtmiştir.

de Brauw ve arkadaşlarının (2012) çalışmaları, kadınların doğum kontrolü, çocukların eğitimine ilişkin kararlar, sağlık harcamaları ve ev içi harcamalar gibi alanlarda daha fazla söz sahibi olduklarını; özellikle eşlerinden daha az eğitimli olan kadınların kentsel alanlarda bu etkiyi daha belirgin biçimde yaşadıklarını göstermiştir. Aynı zamanda, bu kadınların iş gücüne katılımlarında ve dayanıklı tüketim mallarına erişimlerinde de artış gözlemlenmiştir. Proença (2024) da çalışmasında bu etkileri desteklemektedir. Ona göre, program kadınların ev içi finansal karar alma gücünü artırmakta, iş gücüne katılımlarını teşvik etmekte ve bu yolla yıllık gelirlerinde yaklaşık %19 oranında artış sağlamaktadır (s. 75; s. 97–99).

Programın etkileri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlara da uzanmaktadır. Filho ve arkadaşları (2020), programın kadınların üzerindeki iş yükünü hafiflettiğini, mobilite ve gıda güvenliğini artırdığını, geleneksel aile ve cinsiyet normlarını dönüştürme potansiyeli taşıdığını ifade etmektedir. Bartholo ve arkadaşları (2019) ise, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine sahip kadınların program aracılığıyla düzenli gelir elde etmeleriyle özerkliklerinde ilerleme kaydettiklerini, sosyal ağlarını genişlettiklerini ve böylece toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir dönüşüm sürecinin başladığını belirtmektedir.

Kadınlara yönelik pozitif etkiler, sağlık hizmetleri kullanımında da kendini göstermektedir. Magalhães ve arkadaşları (2024), programın kadınlara çeşitli koşulları yerine getirme sorumluluğu yüklemesinin, sağlık prosedürlerine uyumu artırdığını ve anneler ile çocuklar arasında daha yüksek aşılama oranları, doğum öncesi kontroller ve dolayısıyla daha düşük ölüm oranları ile sonuçlandığını vurgulamaktadır.

Bu güçlü etkilere rağmen, bazı araştırmalar programın kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkilerini daha karmaşık bir perspektiften ele almaktadır. Tavares (2010), programın kimi durumlarda kadınların işgücü piyasasına katılımını azalttığını, ancak özellikle anneler için net etkisinin pozitif olduğunu belirtmiştir. Bartholo ve arkadaşları (2019, s.4) ise, programın kadınların güvencesiz ve sömürüye açık işlerde çalışma zorunluluğunu azalttığını, böylece kadınların kendi zamanlarını daha stratejik biçimde değerlendirebilmelerine olanak sağladığını savunmaktadır.

Bununla birlikte, bazı akademik çalışmalar programın kadınlara yönelik olumsuz potansiyel etkilerine de işaret etmektedir. Örneğin, Passos ve Waltenberg (2016), programın kadınların ev içi sorumluluklarını artırarak toplumsal cinsiyet stereotiplerini yeniden üretebileceğini ve kadınların bireyselleşmesini sınırlayabileceğini savunmaktadır. Onlara göre, program ne erkeklerin ne de kadınların iş gücüne katılımını doğrudan artırmış; fakat kadınların ev içi emek yükünü yükseltmiştir.

Benzer bir görüşü paylaşan Bartholo (2016), programın kadınların doğum öncesi bakım ve sağlık kararlarında özerklik sağladığını ancak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Ona göre, program kadınların zaman kullanımında büyük bir değişikliğe neden olmamış, ev işleri için ayrılan süreyi artırarak kadınların üretken faaliyetlere ayırabilecekleri zamanı azaltmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Bolsa Família programı kadınların toplumsal konumlarında belirgin değişiklikler yaratmakta ve aile içi güç dengelerini dönüştürmektedir. Bununla birlikte, kadınların güçlenme süreci çok katmanlı bir yapı arz etmekte; programın etkileri, sosyoekonomik bağlam, yerel koşullar, eğitim düzeyi ve aile yapısı gibi pek çok etkenle birlikte şekillenmektedir. Dolayısıyla, programın kadınların

toplumsal rollerinde gerçek bir dönüşüm yaratması için tamamlayıcı sosyal politikaların da geliştirilmesi elzem görünmektedir.

Eleştiriler ve Tartışma

Bolsa Família Programı, Brezilya'nın en büyük ve en uzun soluklu sosyal yardım politikalarından biri olarak hem ulusal hem uluslararası akademik çevrelerde yoğun şekilde değerlendirilmiştir. Programın uygulama ölçeği, etkileri ve uzun vadeli sonuçları üzerine yapılan tartışmalar, sosyal politikaların doğasına ilişkin birçok önemli soruyu gündeme getirmektedir. Özellikle etkilerin sistematik izlenmesi ve uzun vadeli değerlendirme mekanizmalarının eksikliği, akademik tartışmaların çoğunda öne çıkan eleştiri başlıklarından biridir (Carvalho vd., 2014). Bu izleme eksikliği, yalnızca politika yapıcılar için değil, aynı zamanda sosyal koruma alanında daha derinlemesine müdahale ihtiyacı duyan gruplar için de yapısal bir boşluk yaratmaktadır.

Programın etkilerine ilişkin yapılan eleştirilerden en belirgin olanı, yoksulluk ve sosyal eşitsizlikle mücadelede sağlanan olumlu çıktılara rağmen, bu başarıların bağımlılık üretme riskini de beraberinde getirmiş olmasıdır. Mourão ve Jesus (2011), programın önemli derecede etkili olduğunu kabul etmekle birlikte, bazı yönlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Özellikle siyasi kayırmacılık, uygulamada hedefleme hataları ve popülist çıkarımlar programın eleştirildiği temel konular arasında yer alır (Hall, 2006). Bu bağlamda, programın gelir desteği sağlamaktan öteye geçen etkileri yeterince kurumsallaştırılamamış ve sürdürülebilir kalkınmaya evrilememiştir.

Eğitim alanındaki etkiler de benzer biçimde ikircikli bir tablo sunmaktadır. Program okul katılımını artırmış olsa da bu artışın doğrudan akademik performansa dönüşmediği yönünde bulgular bulunmaktadır (Santos vd., 2019; Rocha-Silva vd., 2024). Özellikle 15-17 yaş arası ergenlerin okulda tutulması konusunda yapısal zorluklar devam etmektedir (Neto, Santos ve Prates, 2020). Mele ve Moi, 2024) ise, programın bölgesel eğitim eşitsizliklerini giderme konusundaki etkisinin sınırlı kaldığını ve dezavantajlı bölgelerde öğretmen eğitimi ile altyapı yatırımlarının önceliklendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eğitim çıktıları ile ilgili bu sınırlılıklar, programın koşullu yapısının uzun vadeli beşerî sermaye dönüşümünü garanti altına almakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

Sağlık ve beslenme alanlarında da benzer eleştiriler yapılmaktadır. Soares vd. (2010), programın eşitsizliği azaltmada önemli katkılar sunduğunu belirtse de, sağlık ve beslenme alanında yapısal arz eksikliklerinin hedeflenen etkilerin ortaya çıkmasına engel olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle kırsal ve uzak bölgelerde yeterli tıbbi personel ve tesislerin bulunmaması, uzun bekleme süreleri gibi sorunlar tıbbi hizmetlere erişimi engellemektedir. Ayrıca programın temel sağlık kontrollerini kapsarken, ağız ve diş sağlığı gibi alanlarda yetersiz kaldığı da belirtilmektedir (de Oliveira vd., 2013; Petrola vd., 2016). Bu eksiklik, ağız sağlığı hizmetlerinin programa dâhil edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Dahası, iyileştirilmiş beslenme alışkanlıklarının obezite gibi yeni sağlık problemlerini tetikleme riski de tartışma konusudur. Cotta ve Machado (2013), programın işlenmiş ve yüksek kalorili gıda tüketimini artırabileceğini ifade etmektedir. Diğer yandan, programdan yararlanan bireylerin ruh sağlığı üzerine etkileri de araştırma konusu yapılmış; psikiyatrik sorunları olan bireylerde ölüm oranlarını düşürme potansiyeli olduğu gösterilmiştir (Bonfim vd., 2024). Scherrer ve Alves (2021), programın postpartum depresyon gibi durumların aşılmasında destekleyici olabileceğini belirtmektedir. Yine de bu tür etkilerin destekleyici sağlık hizmetleriyle güçlendirilmediği durumda sınırlı kalacağı açıktır.

Programın toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkileri ise oldukça tartışmalıdır. Kadınların programa ana yararlanıcı olarak dâhil edilmeleri, onların ev içi kararlardaki rollerini güçlendirmiş ve sağlık davranışlarını olumlu yönde etkilemiştir (Gomes de Brito ve Costa, 2015; Origenes vd., 2023). de Brauw

vd. (2012), programın kadınların özellikle doğum kontrolü, sağlık harcamaları, çocukların okul devamı ve dayanıklı mal alımlarında karar verme gücünü artırdığını ifade etmektedir. Ancak bu etkiler her zaman dönüştürücü sonuçlar doğurmamaktadır. Bartholo (2016), programın kadınların zaman kullanımında ev işlerine yönelimi artırdığını, geleneksel cinsiyet rollerinin yeniden üretildiğini ifade etmektedir. Passos ve Waltenberg (2016) ise, programın kadınların bireyselleşmesini teşvik etmek yerine ev içi iş yükünü artırdığını, bu nedenle cinsiyet eşitliği açısından karmaşık ve çelişkili sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Bu tartışmalar, programın kadınlara sağladığı araçsallaştırılmış faydanın, yapısal bir dönüşüm üretip üretmediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Yardımlara erişim sorunu ise programın etkinliğini doğrudan etkileyen bir başka önemli eleştiri başlığıdır. Lima vd. (2024), program kriterlerini karşılayan çok sayıda hanenin destek alamadığını vurgulamaktadır. Mourão ve Jesus (2011) ile Spolaor ve Bölter (2024), programın yardımları dağıtmadaki etkililiğini artırmak ve erişim kapasitesini genişletmek için sürekli olarak değerlendirme süreçlerine tabi tutulması gerektiğini savunmaktadır. Dahası, programdan faydalanan bireylerin toplumsal damgalanma, önyargı ve sosyal kontrol sorunlarıyla karşılaşmaları, yardım politikalarının insan onurunu zedelemeden nasıl uygulanması gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir (da Conceição ve de Oliveira, 2022).

Tüm bu eleştirilerle birlikte, geleceğe yönelik yapısal reform ihtiyacı daha da görünür hale gelmektedir. Barreto Júnior vd. (2024), sosyal politika gündeminin yalnızca yoksulluğu sayısal olarak azaltmaya değil, yurttaşların hak temelli sosyal koruma sistemlerine erişimlerini artırmaya yönelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sanchez-Ancochea ve Mattei (2011), uzun vadeli etkilerin, kamu hizmetlerinde eşitlik sağlanmasıyla mümkün olacağını ve bunun yoksul grupların daha fazla politik katılımı ile gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Bolsa Família Programı, kısa vadeli sosyal yardımlar aracılığıyla yoksulluğun hafifletilmesinde ve bazı temel hizmetlere erişimin sağlanmasında önemli kazanımlar sunarken; yapısal, bölgesel ve cinsiyet temelli eşitsizlikleri ortadan kaldırma noktasında sınırlı kalmaktadır. Bu durum, programın sosyal adalet ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınması gerektiğini ve sosyal politikaların daha derinlemesine reformlarla desteklenmesinin elzem olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bolsa Família, Brezilya'da yoksulluğu azaltmayı, eşitsizlikleri hafifletmeyi ve beşerî sermayede davranışsal dönüşüm yaratmayı hedefleyen çok boyutlu bir sosyal politika programıdır. Bu yönüyle program, sadece ekonomik destek sağlamakla kalmayıp aynı zamanda kamusal hizmetlere erişimi bir davranış koşuluna bağlayarak yurttaş-devlet ilişkisini de yeniden biçimlendirmektedir Yıllar içinde farklı revizyonlara uğrayan programın etkileri hem kuramsal düzeyde hem de uygulama sonuçları itibarıyla değerlendirmeye açıktır.

Programın sürdürülebilirliğine ve toplumsal etkilerine yönelik eleştiriler, çoğu zaman sosyal politika alanında sıkça karşılaşılan tartışmalara paralel biçimde şekillenmektedir. Bu tartışmalar yalnızca bir programın ne kadar işlevsel olduğu değil, aynı zamanda sosyal devletin bireylerle kurduğu ilişkinin mahiyeti hakkında da fikir vermektedir. Özellikle koşullu yardımlar ekseninde, devletin vatandaşlarına sağladığı desteklerin birer hak mı yoksa davranış düzenleme aracı mı olduğu sorusu yeniden gündeme gelmektedir.

Programa yöneltilen en temel eleştirilerden biri, sosyal yardımların bireylerde bağımlılık yarattığı yönündedir. Bu eleştiriler, yardımların bireyleri işgücü piyasasından uzaklaştırabileceği ve üretken faaliyetlerden alıkoyacağı varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu eleştirinin geçerliliği, bireylerin yardıma ihtiyaç duymasına neden olan yapısal ihtiyaçların ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal yardımların bağımlılık yaratıp yaratmadığını anlamak için, bu yardımların sunulmasıyla paralel olarak

yapısal dönüşümün yaratılıyor olması gerekmektedir. Aksi halde, sosyal politikalara yöneltilen bu türden eleştiriler, bireylerin yoksulluk koşullarını göz ardı eden indirgemeci varsayımlara dönüşebilir.

Finansal sürdürülebilirlik meselesi ise programın uzun vadeli geleceği açısından önemli bir tartışma alanıdır. Nakit transfer destek programlarının kamu bütçesine olan etkisi, istihdam yaratıcı politikalarla dengeli bir biçimde ele alınmadığında, sosyal yardımların sürdürülebilirliği sorgulanabilir hale gelmektedir. Özellikle yardım alan nüfusun genişlemesi, devlet bütçesi üzerindeki baskıyı artırmakta; bu durum sosyal harcamaların sadece miktarıyla değil, niteliği ve etkisiyle de tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Programın davranışsal etkileri açısından, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, önemli kazanımlar arasında sayılmaktadır. Bu pozitif etkilerin, bölgesel olarak altyapısal sorunlardan kaynaklı olarak kır-kent bölgelerinde dikkate değer bir farklılaşma ortaya çıkarması ise sosyal destek programlarının esasen bölgesel eşitsizlikleri azaltma amacıyla çeliştiği düşüncesi ve eleştirisini ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan, temel sağlık hizmetlerine dahil edilen ya da edilmesine ihtiyaç duyulan bakım ve tedavi kalemlerinin de tartışıldığı görülmektedir. Yalnızca doğum, aşılama ve benzeri uygulamaların dahil edildiği bir destek programının bireylerin sağlık hakkına kavuşması ile mi ilgilendiği yoksa Foucault'nun ifadesiyle davranışsal kontrol amacının mı ön planda tutulduğu gibi sorgulamaları beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu artışların bireylerin yaşam kalitesi üzerindeki uzun vadeli etkileri yeterince takip edilmemektedir. Örneğin, çocukların okula devam oranlarındaki artış, nitelikli eğitim sistemiyle desteklenmediği sürece bir sosyal destek programı yalnızca bürokratik uygunluk yaratabilir. Benzer şekilde sağlık kontrollerinin sistemli takibi, davranışsal dönüşüm sağlasa da temel sağlık hizmetlerinin kapsamı, sürekliliği ve kültürel uygunluğu açısından ciddi sınırlılıklar taşımaktadır.

Kadınlar özelinde ise program, onları yalnızca yardımın pasif alıcısı değil, aynı zamanda programın yükümlülüklerini yerine getirmekle sorumlu özneler haline getirmiş görünmektedir. Programın kadınların güçlenmesi ve hane içi karar alma süreçlerine aktif katılabilme kabiliyetlerini artırması birçok çalışma tarafından takdir görmüştür. Nitekim, yardımların öncelikli olarak kadınlara verilmesi veya hanede kadınların hesaplarına aktarılıyor olması kadınları bu konuda beklenen davranış dönüşümlerini gerçekleştirmesi gereken özneler olarak yeniden konumlandırmıştır. Kadınların aktif olarak, satın alma, harcama yapma gibi özgürlük alanlarının bulunmasının Sen'in sosyal yardımların özgürleştirici yanına işaret ettiği kadar yardımların kesilmemesi için çocukların okul belgelerinin takip edilmesi, aşı karneleri ve sağlık raporlarının onaylatılması gibi birçok bürokratik evrakın takibinde tek sorumlular olmasının onların ev içi yükünü artırması ve onların kamusal alana katılmalarından daha çok yeni bir kontrol alanına tabi tutuldukları eleştirisi ortaya çıkmaktadır.

Programa ilişkin bütün bu değerlendirmeler aynı zamanda sosyal politikaların etkilerinin incelenmesi meselesinin yalnızca istatistiksel sonuç verilerinden ibaret olmadığına işaret etmekte, niteliksel dönüşümlerin ve bireysel deneyimlerin analizine duyulan ihtiyacı da ortaya koymaktadır. Bu çalışmada vurgulandığı gibi, programdan kaç kişinin faydalandığı, toplam yardım miktarı ya da sistemde yer alan birey sayısı gibi niceliksel veriler, politikaların etkilerinin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Niteliksel araştırmalar, sosyal politikaların bireysel yaşantılardaki karşılığını, yapısal engelleri ve bölgesel farklılıkları görünür kılar. Bu sayede mevcut uygulamaların yalnızca erişim kapasiteleri değil aynı zamanda dönüştürücü gücünü anlamak da mümkün olur.

Teorik çerçevede değerlendirildiğinde, incelenen çalışmaların sonuçları ışığında Bolsa Família programının uygulamasının Sen'in yaklaşımı ile Foucault'nun yaklaşımı arasında salındığını söylemek mümkündür. Sen'in özgürlük temelli yaklaşımı, sosyal yardımların bireylerin yaşam fırsatlarını artırmak için birer araç olabileceğini savunurken, Foucaultcu bakış açısı bu tür programların gözetim, norm koyma ve davranış düzenleme biçimleri olarak işlev gördüğünü vurgular. Program, bir yandan çocukların eğitime ve

temel sağlık hizmetlerine erişimini artırmakta, diğer yandan ise davranışsal uygunlukla sınırlı bir özgürleşme zemini sunmaktadır.

Sonuç olarak, Bolsa Família'nın etkileri değerlendirilirken eleştiriler yalnızca eksiklikler bağlamında değil, aynı zamanda programın geliştirilmesine olanak tanıyan geri bildirimler olarak ele alınmalıdır. Programın kamu hizmetleriyle entegrasyonu artırılmalı, istihdam yaratıcı stratejilerle desteklenmeli ve özellikle kadınlar üzerindeki bürokratik yük hafifletilmelidir. Böylece koşullu nakit transferleri, bireylerin geçici bağımlılıklarını kalıcı özgürlük ve dönüşümlere taşıyabilecek bir politika aracına dönüşebilir.

Bu doğrultuda, programın toplumsal etkilerini güçlendirecek somut politika adımları önerilebilir. Bunlar: i) kadınlar üzerindeki bürokratik yüklerin azaltılması için, çocukların eğitim ve sağlık takibinin yapılması gibi idari işlerde ortak ebeveyn sorumluluğu yaklaşımını benimseyen dijital belge paylaşımı sistemlerinin uygulanması; ii) bölgesel eşitsizlikleri azaltacak mobil sağlık ve eğitim birimleri ile koşullu yardımın yerine getirilmesi için coğrafi eşitsizliklerin giderilmesine çalışılması; iii) programdan yararlananların yerel düzeyde beceri geliştirmelerine, sosyal girişimcilik programlarına yönlendirilmeleri gibi istihdam yaratıcı politikalarla entegrasyon; iv) okullaşma oranındaki artışın nitelikli hale getirilmesi için öğretmen ve veli eğitim programları ile eğitim kalitesine yönelik tamamlayıcı önlemler; v) sadece gebelik ve aşılama değil, mental sağlık, ağız ve diş sağlığı, kronik hasta takibi gibi alanların da programa dahil edilmesi ile kapsam genişletilmesi; vi) programın etkilerinin izlenmesinde sadece idari ya da bürokratik uygunluğun değil, yaşam deneyimlerine ilişkin niteliksel verilerin de saha çalışmaları ve katılımcı izleme mekanizmaları aracılığıyla takip edilmesi olabilir. Bu adımlar, programın hem toplumsal kapsayıcılığını hem de sürdürülebilirliğini artırarak, Brezilya deneyiminin benzer ülkeler için de politika tasarımı ve uygulama süreçlerine referans oluşturmasını sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri / Author Details
Esra Çolak (Dr. Öğr. Üyesi)
[1] Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Kırşehir, Türkiye
0000-0002-1413-6019 esra.colak@ahievran.edu.tr

Kaynakça | References

da Conceição Teixeira, M., ve de Oliveira, B. R. (2022). Efeitos sociais derivados da implementação de políticas públicas: uma análise do Programa Bolsa-Família. *O Social em Questão*, *1*(52), 155-176. https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=552269635008

de Brauw, A. Gilligan, D.O., Hoddinott, J., ve Roy, S. (2012). The Impact of Bolsa Família on Women's Decision-Making Power, *World Development*, 59, 487-504. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.02.003

de Brauw, A., Gilligan, D.O., Hoddinott, J., ve Roy, S. (2014). The impact of Bolsa Família on Schooling: Girls' Advantage Increases and Older Children Gain. *Labor: Demographics & Economics of the Family eJournal*.

de Oliveira, L.J., Corrêa, M.B., Nascimento, G.G., Goettems, M.L., Tarquinio, S.B., Torriani, D.D., ve Demarco, F.F. (2013). Inequalities in oral health: are schoolchildren receiving the Bolsa Família more vulnerable? *Revista de Saúde Pública,* 47, 1039-1047. https://doi.org/10.1590/S0034-8910.2013047004688

de Souza, P. H. G. F., Osorio, R.G., ve Soares, S.S.D. (2011). Uma metodologia para simular o Programa Bolsa Família, Texto para Discussão, No. 1654, *Instituto de Pesquisa Econômica Aplicada (IPEA)*, Brasília. https://www.econstor.eu/handle/10419/91075

de Souza, A. A. ve Heller, L. (2021). Programa Bolsa Família e saneamento: uma revisão sistemática dos efeitos na diarreia e na desnutrição. *Ciência & Saúde Coletiva, 26*(8), 3087–3098. https://doi.org/10.1590/1413-81232021268.07362020

de Souza, L.H., ve Ney, M.G. (2023). Impacto do Programa Bolsa Família Na Extrema Pobreza E Pobreza No Meio Rural E Urbano Das Grandes Regiões Brasileiras De Acordo Com A Pnad Contínua De 2019. *Revista Estudo & Debate*, *30*(2). https://doi.org/10.22410/issn.1983-036X.v30i2a2023.3285

Alves, H., ve Escorel, S. (2013). Social exclusion and health inequity: a case study based on a cash distribution program (Bolsa Família) in Brazil/Processos de exclusao social e iniquidades em saude: um estudo de caso a partir do programa Bolsa Família , Brasil. *Revista Panamericana de Salud Publica*, *34*(6). https://link.gale.com/apps/doc/A365455047/IFME?

Álvarez-Iglesias, A., Bauer, A., Evans-Lacko, S., Matijasevich, A., ve Paula, C. S. (2021). COVID-19 in Brazil: Opportunity to integrate mental health in the Programa Bolsa Família. Psicologia: Teoria e Prática, 23(3), 1–15. doi:10.5935/1980- 6906/ePTPIC14853

Bonfim C, Alves F, Fialho É, Naslund J.A., Barreto M.L., Patel, V., ve Machado, D.B.(2024) Conditional cash transfers and mortality in people hospitalised with psychiatric disorders: A cohort study of the Brazilian Bolsa Família Programme. PLOS Medicine 21(12): e1004486. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1004486

Bartholo, L. (2016). Bolsa Família and gender relations: national survey results. https://repositorio.ipea.gov.br/handle/11058/15166

Bartholo, L., Passos, L., ve Fontoura, N. (2019). Bolsa Família, autonomia feminina e equidade de gênero: o que indicam as pesquisas nacionais?, *cadernos pagu*, 55:e195525, 1-33, https://doi.org/10.1590/18094449201900550025

Bither-Terry, R. (2014). Reducing Poverty Intensity: What Alternative Poverty Measures Reveal about the Impact of Brazil's Bolsa Família. *Latin American Politics and Society, 56*, 143-158. https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2014.00252.x

Bither-Terry, R. (2014). Reducing Poverty Intensity: What Alternative Poverty Measures Reveal about the Impact of Brazil's Bolsa Família. *Latin American Politics and Society, 56*, 143 - 158. https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2014.00252.x

Carvalho, A.T., Almeida, É.R., ve Jaime, P.C. (2014). Condicionalidades em saúde do programa Bolsa Família – Brasil: uma análise a partir de profissionais da saúde. *Saude E Sociedade, 23*, 1370-1382. https://doi.org/10.1590/S0104-12902014000400020

Cotta, R.M., ve Machado, J.C. (2013). The Bolsa Família cash transfer program and food and nutrition security in Brazil: a critical review of the literature. *Revista panamericana de salud publica (Pan American Journal of Public Health)*,33(1), 54-60. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23440158/

Daulay, S.A., ve Dompak, T. (2025). The Role Of Public Policy In Addressing Global Poverty And Inequality: Case Studies In Developing Countries. *International Journal of Social Science and Humanity*, *2*(1), 39–50. https://doi.org/10.62951/ijss.v2i1.180

Duarte, G.B., Sampaio, B.F., ve Sampaio, Y. (2009). Programa Bolsa Família: impacto das transferências sobre os gastos com alimentos em famílias rurais. *Revista De Economia E Sociologia Rural,* 47, 903-918. https://doi.org/10.1590/S0103-20032009000400005

Fahel, M., Canaan, M., CaBral, B., ve Bahia, M. (2012). O impacto do Bolsa Família na inclusão educacional: análise da matrícula escolar em Minas Gerais/The impact of the Family Scholarship Program on educational inclusion: analysis of school enrollments in Minas Gerais *SER Social, Brasília, 14(30), 98-126.* https://www.researchgate.net/profile/Mariana-Canaan/publication/333499614_O_impacto_do_Bolsa_Familia_na_inclusao_educacional/links/5e0cd01f92851c8364ab701c/O-impacto-do-Bolsa-Familia-na-inclusao-educacional.pdf

Fassarella, E., Ferreira, S., Franco, S., Neto, V.P., Ribeiro, G., Schuabb, V., ve Tafner, P. (2024). Social Mobility and CCT Programs: The Bolsa Família Program in Brazil, *World Development Perspectives*, 35: 100624, 1-26. https://doi.org/10.1016/j.wdp.2024.100624

Fietz, K., Morgandi, M., de Oliveira, G. L. ve Superti, L. H. (2024). *Does Local Employment Growth Accelerate Exits from Social Assistance? Evidence from Brazil's Conditional Cash Transfer Bolsa Família.* Policy Research Working Paper No. 10676. Washington, DC: World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a2722534-eb53-4417-b9aa-f7f51a780655

Filho, A.A., Dimenstein, M., Belarmino, V.H., Leite, J.F., Dantas, C., ve Macedo, J.P. (2020). Efeitos da gestão do Bolsa Família no cotidiano de mulheres quilombolas rurais. Revista Psicologia: Organizações e Trabalho, 20(3), 1132-1140. https://doi.org/10.17652/rpot/2020.3.19331

Ford K.J., Lourenço B.H., Cobayashi F., ve Cardoso M.A. (2020). Health outcomes of the Bolsa Família program among Brazilian Amazonian children. *Rev Saude Publica*, 54:2, 1-9. https://doi.org/10.11606/s1518-8787.2020054001519

Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.M.A. Kılıçbay). Ankara: İmge.

Goés, C., ve Karpowicz, I. (2017). Inequality in Brazil: A Closer Look at the Evolution in States, içinde *Brazil: Boom, Bust and the Road to Recovery*, (Ed. A. Spilimbergo, K. Srinivasan). Washington DC: International Monetary Fund.

Hall, A.L. (2006). From Fome Zero to Bolsa Família: Social Policies and Poverty Alleviation under Lula. *Journal of Latin American Studies, 38*, 689- 709.

Kuklys, W., ve Robeyns, I. (2005). *Sen's Capability Approach to Welfare Economics*. In W. Kuklys (Ed.), Amartya Sen's Capability Approach: Theoretical Insights and Empirical Applications (pp. 9–30). Springer.

Lindert, K., Linder, A., Hobbs, J., ve de la Brière, B. (2007). The nuts and bolts of Brazil's Bolsa Família Program: implementing conditional cash transfers in a decentralized context. *World Bank social protection discussion paper*, 709.

Magalhães, J., Ziebold, C., Evans-Lacko, S., Matjasevich, A. ve Paula, C.S. (2024). Health, economic and social impacts of the Brazilian cash transfer program on the lives of its beneficiaries: a scoping review. *BMC Public Health* 24:2818, ss.1-28. https://doi.org/10.1186/s12889-024-20046-2

Mariano, S. (2019). Gender and Feminine Autonomy in Brazil's Bolsa Família Program, *International Journal of Business and Social Science*, 10(7), 50-59. https://doi.org/10.30845/IJBSS.V10N7P7

Martins, A.P., ve Monteiro, C.A. (2016). Impact of the Bolsa Família program on food availability of low-income Brazilian families: a quasi experimental study. *BMC Public Health, 16*. https://doi.org/10.1186/s12889-016-3486-y

Mele, M. E., ve Moi, J. E. (2024). Influence of the INUA JAMII program on the welfare of its beneficiaries in Mvita Constituency, Mombasa County. International Academic Journal of Arts and Humanities, 2(1), 26-51. https://iajournals.org/articles/iajah_v1_i4_487_504.pdf

Mourão, L., ve Jesus, A.M. (2011). Programa Bolsa Família: uma análise do programa de transferência de renda brasileiro, *Field Actions Science Reports*, Special Issue 3, http://journals.openedition.org/factsreports/1319

Neto, A., Santos, A., ve Prates, T. (2020). How Bolsa Família Program Impacts On Basic Education? An Analysis for the Brazilian Northeast. *Revista Econômica do Nordeste*. *51*(1), 51-72. https://doi.org/10.61673/ren.2020.955.

Neves, J.A., Zangirolani, L.T., ve de Medeiros, M.A. (2021). Health services, intersectoriality and social control: a comparative study on a conditional income transfer program. *Global Health Promotion, 29*, 14- 22.https://doi.org/10.1177/1757975921996150

Oliveira, F.D., Cotta, R.M., Sant'Ana, L.F., Priore, S.E., ve Franceschini, S. (2011). Programa Bolsa Família e estado nutricional infantil: desafios estratégicos. *Ciencia & Saude Coletiva, 16*, 3307-3316. https://doi.org/10.1590/S1413-81232011000800030

Origenes, A., Nishimura, H.M., Fernald, L., ve Reynolds, S. (2023). Associations between Bolsa Família and Women's Empowerment: Exclusive and Joint Decision-Making Two to Three Years after Implementation. *SSRN Electronic Journal*, 1-36. https://doi.org/10.2139/ssrn.4421462

Paula, A., Feijó, S., ve Pires, A. (2015). A Frequência Escolar e a Educação a partir do ponto de vista das Beneficiárias do Programa Bolsa Família The School Attendance and Education from the point of view of "Bolsa Família" Cash Transfer Program beneficiaries. . https://doi.org/10.14244/19827199981

Palombo, C. N. T., Oliveira, M. M. C., Whitaker, M. C. O., Araújo, R. P. D. S., Santos, C. D. J., Passos, M. C. B., ... ve Souza, E. A. (2024). Use and filling out of the child health booklet among beneficiaries of the Bolsa Família Program in Salvador-Bahia, Brazil: a cross-sectional study, 2023. *Epidemiologia e Serviços de Saúde*, *33*, e2024498.https://doi.org/10.1590/S2237-96222024V33E2024498.EN

Paugam, S. (1996). Poverty and Social Disqualification: a Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe. *Journal of European Social Policy*, *6*(4), 287-303. https://doi.org/10.1177/095892879600600402

Passos, L., ve Waltenberg, F.D. (2016). Bolsa Família e assimetrias de gênero: reforço ou mitigação? *Revista Brasileira de Estudos de População, 33*, 517-539. https://doi.org/10.20947/S0102-30982016C0004

Petrola, K. A. F., Bezerra, Í. B., de Menezes, É. A. V., Calvasina, P., Saintrain, M. V. L., ve Vieira-Meyer, A. P. G. F. (2016). Provision of oral health care to children under seven covered by Bolsa Família Program. Is this a reality? *PLOS ONE, 11*(8), e0161244. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0161244

Prado Proença, R. (2024). Three Essays in Development Economics. Doctoral dissertation, Harvard University Graduate School of Arts and Sciences. https://nrs.harvard.edu/URN-3:HUL.INSTREPOS:37379818

Rasella, D., Jesus, G., Pinto, P., Silva, A., Cavalcanti, D., Lua, I., Ichihara, M., Barreto, M., Boccia, D., ve Sanchez, M. (2024). The effect of conditional cash transfers on tuberculosis incidence and mortality is determined by ethnoracial and socioeconomic factors: a cohort study of 54 million individuals in Brazil. *Research Square*, rs.3.rs-4272509. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-4272509/v1

Rawlings, L.B. ve Rubio, G.M. (2005). Evaluating the Impact of Conditional Cash Transfer Programs. *The World Bank Research Observer*, 20(1), 29-55. https://doi.org/10.1093/wbro/lki001

Rego, W. L., ve Pinzani, A. (2024). "Chapter 14: Conditional cash: the case of the Brazilian Bolsa Família". In *Research Handbook on Social Welfare Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Mar 3, 2025, from https://doi.org/10.4337/9781800379428.00028

Rocha, S. (2011). O programa Bolsa Família: evolução e efeitos sobre a pobreza. *Economia E Sociedade, 20*, 113-139. https://doi.org/10.1590/S0104-06182011000100005

Santos, M. C. S., Delatorre, L. R., Ceccato, M. D. G. B., ve Bonolo, P. D. F. (2019). The Bolsa Família Program and educational indicators of children, adolescents, and schools in Brazil: a systematic review/Programa Bolsa Família e indicadores educacionais em criancas,

adolescentes e escolas no Brasil: revisao sistematica. *Ciência & Saúde Coletiva*, *24*(6), 2233-2247. https://link.gale.com/apps/doc/A594429380/AONE?u=anon~4b87810a&sid=googleScholar&xid=d6ba6b1e

Santos Silva, L., da Conceição Barbosa, R.B., Lima, J.P., Catro-Alves, J., ve Ribeiro-Alves, M. (2020). Racial Inequalities in the Health Establishment Access to the Treatment of COVID-19 in Brazil in 2020. *J. Racial and Ethnic Health Disparities* 12, 222–233. https://doi.org/10.1007/s40615-023-01866-1

Sánchez-Ancochea, D., ve Mattei, L. (2011). Bolsa Família, poverty and inequality: Political and economic effects in the short and long run. *Global Social Policy, 11*, 299- 318. https://doi.org/10.1177/1468018111421297

Scherrer, I.R.S., ve Alves, C.R.L. (2021). Association of maternal depression, family composition and poverty with maternal care and physical health of children in the first year of life. *J Hum Growth Dev*. 31(1):18-27. doi: 10.36311/jhgd.v31.10859

Sen, A. (1990). Development as capability expansion. *Human development and the international development strategy for the 1990s*, *1*(1), 41-58. https://doi.org/10.1007/978-1-349-21136-4_3

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf.

Silva, M.M.C., ve Souza, M.J. (2020). Programa Bolsa Família e a educação no Brasil içinde *Educação Contemporânea Volume 04 Educação Inclusiva, Reflexões*. www.poisson.com.br

Silveira Neto, R.M., ve Azzoni, C.R. (2012) Social policy as regional policy: market and nonmarket factors determining regional inequality. *Journal of Regional Science*, 52(3), p. 422-450.

Simões, A., ve Sabates, R. (2014). The contribution of Bolsa Família to the educational achievement of economically disadvantaged children in Brazil. *International Journal of Educational Development*, 39, 141-156. https://doi.org/10.1016/J.IJEDUDEV.2014.07.012.

Sperandio, N., Rodrigues, C.T., Franceschini, S.C.C., ve Priore, S.E. (2016). Impact of the Bolsa Família Program on energy, macronutrient, and micronutrient intakes: Study of the Northeast and Southeast. *Revista de Nutrição*, 29(6):833-844. http://dx.doi.org/10.1590/1678-98652016000600008

Soares, F. V., S. S. Soares, M. M. Sousa, ve R. G. Osório (2006). "Cash Transfer Programmes in Brazil: Impacts on Inequality and Poverty". Working Paper n. 21, International Poverty Centre, Brasilia. 2006.

Soares, S.,ve Sátyro, N.G. (2009). O Programa Bolsa Família: desenho institucional, impactos e possibilidades futuras. Texto para Discussão, No. 1424, Instituto de Pesquisa Econômica Aplicada (IPEA), Brasília.

Soares, S. S. D., Ribas, R. P., ve Osório, R. G. (2010). Evaluating the impact of Brazil's Bolsa Família: Cash transfer programs in comparative perspective. *Latin American Research Review, 45*(2), 173–190. https://doi.org/10.1353/lar.2010.0010

Sperandio, N., Rodrigues, C.T., Franceschini, S.C., ve Priore, S.E. (2016). Impact of the Bolsa Família Program on energy, macronutrient, and micronutrient intakes: Study of the Northeast and Southeast. *Revista De Nutricao-brazilian Journal of Nutrition, 29*, 833-844. https://doi.org/10.1590/1678-98652016000600008

Spolaor, D., ve Bölter, S. G. (2024). Programa Social Bolsa-Família: consolidação da cidadania e implicações para o desenvolvimento socioeconômico no Brasil. *Observatório de la Economía Latınoamericana*, *22*(9), e6732. https://doi.org/10.55905/oelv22n9-113

Suzart, A. S., Ferreira, A. P., Lemos, G. C. S. M., Correa, G. T. B., Bonfatti, R. J., ve Oliveira, M. H. B. (2017). Repercussões do programa bolsa família na segurança alimentar e nutricional: um estudo de caso. *Revista Baiana de Saúde Pública*, *41*(3). https://pesquisa.bvsalud.org/portal/resource/pt/biblio-906428

Tiburcio, J. (2018). Bolsa Família and Brazil: A Non-Systematic Literature Review, *REPATS*, 5(1), 60-100, https://doi.org/10.31501/repats.v5i1.9771

Townsend, P. (1979/2024). *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living.* Berkeley and Los Angeles: University of California.

UNICEF. (2023). *Cash Transfer Programs in Brazil: The New Bolsa Família and Its Predecessors.* Social Protection Series – Policy Brief #2. Brasília: UNICEF and Brazilian Cooperation Agency. https://ssc4c.org.br/index.php/en/central-de-conhecimento/brazil-good-practices/policy-brief-2-cash-transfer-programs-brazil-new

United Nations Development Programme (UNDP). (2024). *Microsimulation of the Auxílio Brasil extraordinary benefit of BRL 600 per household and alternatives.* Brasília: UNDP Brazil. https://www.undp.org/pt/brazil/publications/bolsa-familia-microsimulation-auxilio-brasil-extraordinary-benefit-brl-600-household-and-alternatives

Viana, R.B., Rocha-Silva, R., Morais, M.J., Coswig, V.S., Simim, M.A.M., Vancini, R.L., Andrade, M.S., ve Lira, C.A.B. (2024). Sports and Leisure Coverage in Brazil: An Analysis of the Last 20 Years. *Frontiers in Sports and Active Living*, 6: 1347212. https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1347212

World Bank. (2023). *New Bolsa Família: Challenges and Opportunities for 2023.* Washington, DC: World Bank. https://www.worldbank.org/en/country/brazil/brief/brazil-new-bolsa-familia-challenges-and-opportunities-for-2023